

1. Důchodové pojištění

Důchodové pojištění zajišťuje občany pro případ **stáří, invalidity** nebo při **ztrátě živitele**. Ze základního důchodového pojištění se tedy poskytují důchody starobní, invalidní, vdovské, vdovecké a sirotčí. Výše důchodů se vypočítává ze dvou složek, a to ze základní výměry, která je stanovená pevnou částkou stejnou pro všechny důchodce, a z procentní výměry určené podle délky doby pojištění a výše výdělků.

O nároku na důchod, jeho výši a výplatě rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení a orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.

System základního důchodového pojištění je založený na **povinné účasti** a na **průběžném financování**. Jedná se o univerzální systém zabezpečující všechny ekonomicky aktivní osoby, jehož financování probíhá na základě solidarity mezi generacemi. Právní úprava je jednotná pro všechny pojištěnce. Určité odchylky v oblasti organizačního a administrativního zabezpečení platí v případech, kdy jsou k rozhodování příslušné orgány sociálního zabezpečení ministerstev obrany, vnitra a spravedlnosti.

Pokud není uvedeno jinak, jsou v předkládaných tabulkách a grafech zahrnuty důchody, které se poskytují podle zákona o důchodovém pojištění – tzv. **důchody v civilním sektoru**. Nejsou v nich obsaženy údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti.

Nárok na důchod vzniká splněním podmínek, které se liší u jednotlivých druhů důchodu.

Plný starobní důchod může být pobírán buď **po dosažení věkové hranice** (důchodového věku), a pak se jedná o řádný starobní důchod, nebo v zákonem stanovené době před dosažením důchodového věku, a pak se jedná o **předčasný starobní důchod**. Nárok na plný i předčasný starobní důchod je zároveň podmíněn získáním potřebné doby pojištění. Při odchodu do předčasného důchodu je důchod krácen v souladu s tím, kolik času zbývá do dosažení důchodového věku. Při nesplnění potřebné doby pojištění na plný starobní důchod může pojištěnec po dosažení určené nižší doby pojištění a vyššího zákonem daného věku pobírat **poměrný důchod**.

Invalidní důchod získá pojištěnec, jehož pracovní schopnost poklesla z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nejméně o 35 % a který nedosáhl věku 65 let. Aby mohl být invalidní důchod přiznán, musí být splněna též podmínka potřebné doby pojištění pro nárok na invalidní důchod, nejde-li o invaliditu vzniklou následkem pracovního úrazu, nemoci z povolání nebo z některých příčin souvisejících s obranou státu. Ve věku 65 let nárok na invalidní důchod zaniká a dochází k přeměně na starobní důchod. Podle míry poklesu pracovní schopnosti se invalidita dělí na **invaliditu prvního stupně** (pokles o 35 % až 49 %), **druhého stupně** (pokles o 50 % až 69 %) a **třetího stupně** (pokles o 70 % a více) a od toho se také odvíjí výše invalidního důchodu. Toto rozdělení platí až od začátku roku 2010. Do konce roku 2009 se invalidní důchody dělily na plné a částečné a tato změna je také zohledněna v předkládaných tabulkách. Od roku 2010 se invalidní důchody od věku 65 let transformují na důchody starobní ve výši dosud vypláceného invalidního důchodu.

Vdovský či **vdovecký důchod** mohou pozůstalí manželé pobírat pod podmínkou, že zemřelý(á) byl poživitelem starobního nebo invalidního důchodu, anebo ke dni smrti splnil(a) podmínku potřebné doby pojištění k nároku na invalidní nebo podmínky nároku na starobní důchod, anebo zemřel(a) následkem pracovního úrazu (nemoci z povolání). Pokud nejsou splněny další podmínky pro výplatu vdovského či vdoveckého důchodu, nárok na tyto důchody po jednom roce od smrti manžela nebo manželky zaniká. Podmínkami pro pokračování nároku na vdovský či vdovecký důchod jsou dosažení zákonem stanoveného věku, péče o nezaopatřené nebo závislé dítě, péče o svého rodiče nebo rodiče zemřelého manžela (manželky) závislého na pomoci jiné osoby, anebo invalidita třetího stupně.

Sirotčí důchod náleží nezaopatřenému dítěti, jehož zesnulý rodič (osoba, která převzala dítě do péče na základě rozhodnutí soudu nebo do společné výchovy manželů) byl poživitelem starobního nebo invalidního důchodu, anebo zemřel následkem pracovního úrazu (nemoci z povolání); případně pokud zemřelý ke dni smrti získal alespoň polovinu doby pojištění potřebné pro vznik nároku na invalidní důchod (do roku 2012 celou

dobu pojištění) nebo splnil podmínky nároku na starobní důchod. Nárok na sirotčí důchod zaniká nesplněním výše uvedených podmínek, zejména podmínky nezaopatřenosti dítěte (osvojením, zahájením výdělečné činnosti, ukončením studia, dosažením stanoveného věku apod.).

Uvedené druhy důchodů mohou být vypláceny samostatně, v takovém případě se jedná o tzv. **sólo důchody**. Vdovské a vdovecké důchody mohou být vypláceny **v souběhu** se starobním nebo invalidním důchodem (kombinované důchody). Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu vdovského nebo vdoveckého důchodu a zároveň starobního nebo invalidního důchodu, vyplácí se nejvyšší důchod v plné výši, včetně základní výměry a z ostatních důchodů se vyplácí polovina procentní výměry.

Kromě povinného základního důchodového pojištění podle zákona č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění mají občané ČR možnost dobrovolné účasti na doplňkovém penzijním spoření (dříve penzijní připojištění) podle zákona č. 427/2011 Sb., které se od jiných spořicíh produktů odlišuje státními příspěvky a daňovými úlevami v závislosti na výši příspěvku účastníka a také možnou podporou od zaměstnavatele. Výše výplat dávek tohoto systému se na příjmech důchodců podílí zatím jen zanedbatelnou měrou.

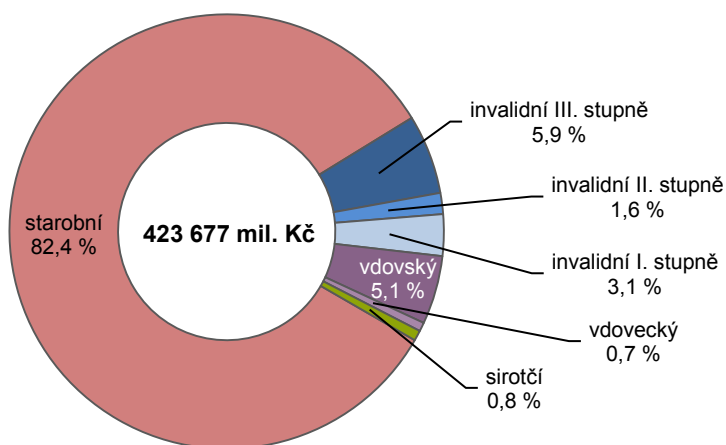
V letech 2013 až 2015 fungoval ještě tzv. druhý pilíř důchodového systému, dobrovolné fondové penzijní spoření, které ovšem bylo ke konci roku 2015 zrušeno a úspory z něj převedeny účastníkům na bankovní účet či doplňkové penzijní spoření (penzijní připojištění).

Současné uspořádání českého důchodového systému je ustaveno zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Od nabytí účinnosti tohoto zákona následně docházelo k přijímání řady dalších reformních opatření s cílem reagovat na měnící se ekonomickou, sociální nebo demografickou situaci a zabezpečovat stabilitu, dlouhodobou udržitelnost systému a zároveň sociální adekvátnost důchodů. K nejvýznamnějším novelám zákona o důchodovém pojištění patřil zákon č. 306/2008 Sb. účinný v zásadě od ledna 2010, který mimo jiné nově vymezil invaliditu, a zákon č. 220/2011 Sb., který řešil především dopady nálezů Ústavního soudu ohledně způsobu stanovení výpočtového základu pro výpočet procentní výměry důchodu a výše tzv. redukčních hranic.

Důchodové pojištění v roce 2018

Základními parametry, které ovlivňují výdaje na důchody, jsou počet důchodců a výše důchodů měněná především valorizacemi. Nejvyšší podíl na výdajích na důchodové pojištění mají výdaje na starobní důchody. To je dáno jak nejvyšším počtem starobních důchodců z celkového počtu příjemců důchodů, tak i nejvyšší úrovní starobních důchodů v porovnání s výší ostatních druhů důchodů. Ke skokovému zvýšení podílu výdajů na starobní důchody došlo v roce 2010 v důsledku toho, že zákonem o důchodovém pojištění byly transformovány invalidní důchody osob starších 65 let na důchody starobní. Ze stejného důvodu se v tomto roce snížil podíl výdajů na invalidní důchody. K trvalému snižování podílu výdajů dochází u vdovských důchodů v důsledku jejich snižujícího se počtu, zejména u samostatně vyplácených, které nejsou kráceny pro souběh s jiným důchodem.

Graf 1.1 Výdaje na důchody podle druhu důchodu v roce 2018

Pozn.: čisté výdaje v roce bez záloh poštám na výplatu důchodů; civilní sektor.

Zdroj dat: ČSSZ

Celkové výdaje na důchodové pojištění

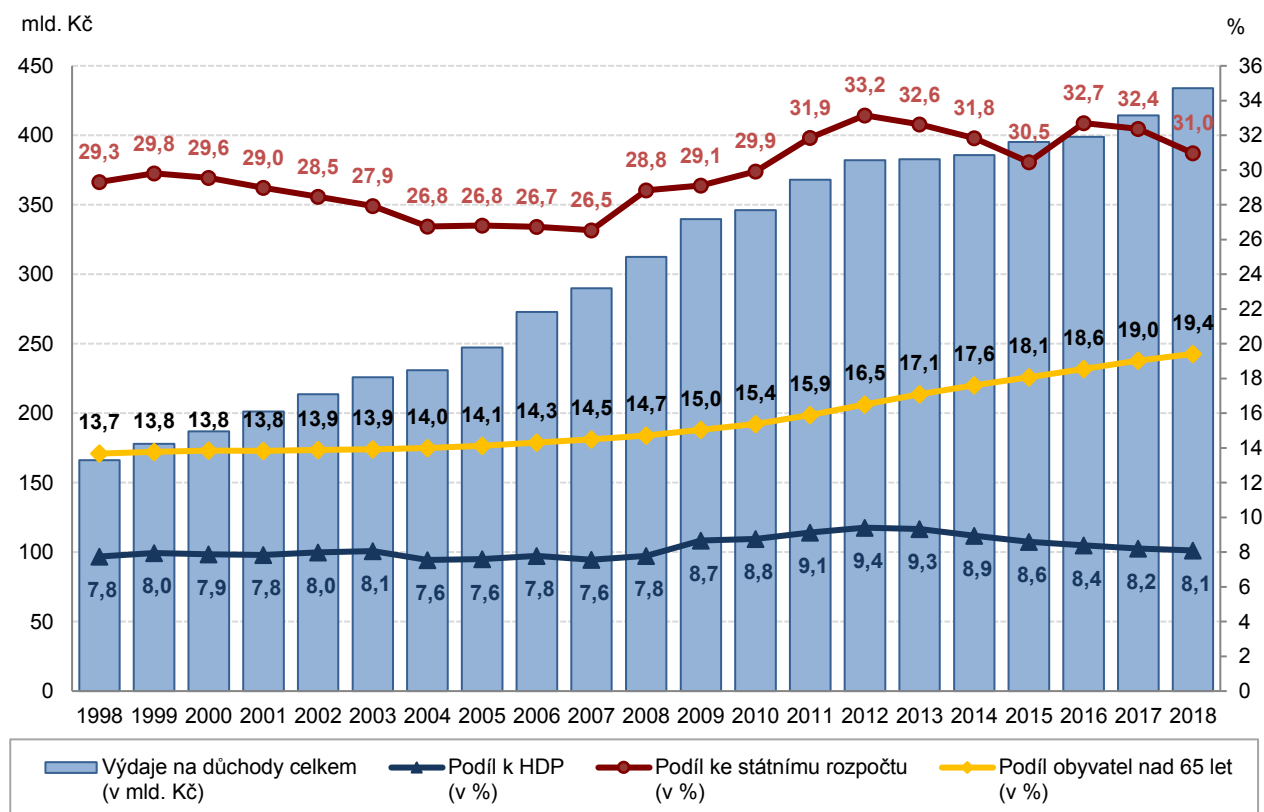
Celkové výdaje na důchody včetně výdajů na důchody ozbrojených složek dosáhly v roce 2018 hodnoty 434 mld. Kč, což představovalo 8,1 % hrubého domácího produktu (HDP). Od roku 2012 ekonomika ČR roste rychleji než výdaje státu na důchody. Jestliže v roce 2012 byly výdaje na důchody rovny 9,4 % HDP, tak o šest let později to bylo výše zmíněných 8,1 % HDP. Nejrychleji ve vztahu k HDP výdaje státu na důchodové pojištění vzrostly v roce 2009, a to téměř o jeden procentní bod. Tento nárůst byl však z velké části zapříčiněn meziročním poklesem domácí ekonomiky. Důchodové pojištění se od roku 2010 podílí mezi 30 a 33 procenty na státním rozpočtu. V roce 2018 tento podíl meziročně poklesl z 32,4 % na 31,0 %.

Výdaje na **důchody příslušníků ozbrojených složek** Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti dosáhly v roce 2018 částky 10,1 mld. Kč, tj. o pětinu (0,2 mld. Kč) více než v roce předchozím. Tyto důchody bývalých příslušníků ozbrojených složek se podílí přibližně 2 % na celkových výdajích států na důchodové pojištění. Tyto příslušníci však kromě důchodů pobírají od státu i výslužné podle odsloužených let.

Výdaje na **důchody civilního sektoru** (nezahrnuje údaje týkající se ozbrojených složek Ministerstva obrany, Ministerstva vnitra a Ministerstva spravedlnosti) v roce 2018 meziročně vzrostly o 5 % (19,2 mld. Kč) na úroveň 423,7 mld. Kč. Tento nárůst byl způsoben zejména růstem výdajů na starobní důchody (nárůst o 17,4 mld.), výdaje na invalidní a pozůstalostní důchody vzrostly o 1,8 mld.

Počty starobních důchodců a s nimi spojené celkové výdaje na důchody, jsou pochopitelně ovlivňovány zvyšujícím se počtem osob ve starších věkových skupinách. Podíl obyvatel ve věku nad 65 let v roce 2018 dosáhl 19,4 % a podle prognóz demografů bude i nadále narůstat.

Graf 1.2 Výdaje na důchody celkem a jejich podíl k HDP a ke státnímu rozpočtu

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ, MF, státní závěrečný účet

Počet příjemců důchodů

Celkový počet příjemců důchodů se v roce 2018 meziročně téměř nezměnil, došlo ke zvýšení o 1 tisíc osob. Podle údajů České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) pobírala v Česku ke konci roku 2018 některý z důchodů více než čtvrtina populace (2 897 tis. osob), z toho 83,2 % (2 410 tis. osob) pobíralo starobní důchod.

V delším časovém horizontu počet příjemců všech vyplácených druhů důchodů roste výrazněji v návaznosti na demografický vývoj a stárnutí populace. Například v porovnání se situací před deseti lety jich v roce 2018 bylo o 5 % více a v porovnání s rokem 1998 dokonce o pětinu více. V absolutním vyjádření vzrostl počet příjemců důchodů za posledních dvacet let o půl milionu z 2 395 tisíc v roce 1998 na výše zmíněných 2,9 milionu osob v roce 2018. Jestliže v roce 1998 na 100 obyvatel připadlo 23,3 osob, které byly příjemci důchodů, o deset let později to bylo již 26,3. Od roku 2011 se tento ukazatel ustálil na hodnotě 27,3. Jsou zde však výrazné rozdíly podle pohlaví. V roce 2018 na 100 žen připadlo 31,7 příjemkyň důchodů v porovnání s hodnotou 22,6 u mužů. V důsledku stárnutí populace lze předpokládat do budoucna s výrazným nárůstem počtu příjemců důchodů, zejména starobních.

Počet starobních důchodců meziročně vzrostl o 6,1 tisíce, v roce 2018 tak pobíralo starobní důchod (vč. souběhu s vdovským nebo vdoveckým) 948 tis. mužů a 1 462 tis. žen – celkem výše zmíněných 2,4 mil. osob. Jde o 150 tisíc (6,6 %) osob více v porovnání s rokem 2010. Zatímco u mužů došlo v roce 2018 k nárůstu počtu starobních důchodců o procento (o 8,8 tisíce osob), u žen byl zaznamenán pokles počtu příjemkyň starobního důchodu o 2,7 tisíce. V porovnání s rokem 2010 počet mužů ve starobním důchodu byl v roce 2018 o 14 % (114 tis. osob) vyšší, počet žen starobních důchodkyň ve stejném období vzrostl jen o 2,5 %. Přesto častějšími příjemci starobního důchodu jsou ženy, z deseti osob pobírajících v roce 2018 starobní důchod bylo šest žen. Toto vyšší zastoupení žen mezi důchodci souvisí jednak s tím, že se v průměru dožívají vyššího věku a také tím, že především v minulosti odcházely do důchodu dříve než muži.

Tři čtvrtiny ze starobních důchodců pobíraly v roce 2018 starobní důchod samostatně – sólo (1 809 tis. osob) a zbylá jedna čtvrtina osob pobírala starobní důchod v kombinaci s vdovským či vdoveckým důchodem (601 tis. osob).

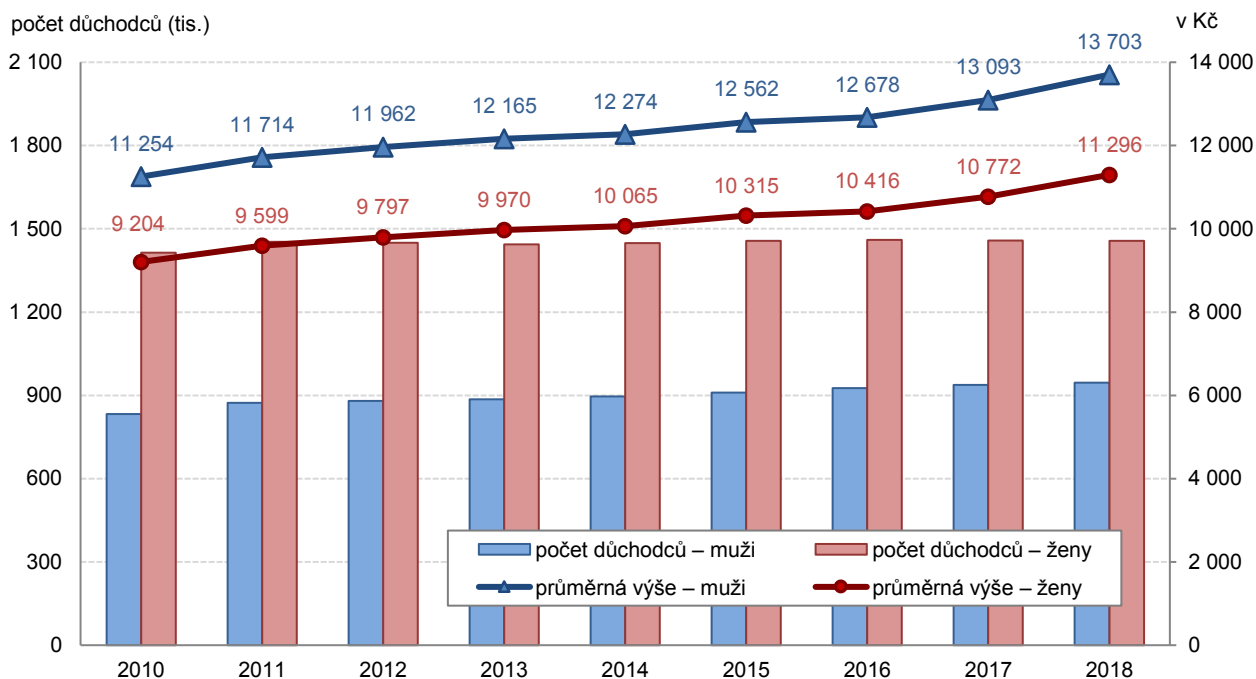
Na zvyšování počtu příjemců důchodů má kromě stárnutí populace vliv také sociálněekonomický vývoj, kdy roste počet i podíl osob odcházejících do předčasného starobního důchodu. Poznámka: Celkový počet důchodců se výrazně zvýšil v roce 2011, což bylo způsobeno zvýšením zájmu o odchod do předčasného důchodu při očekávaných změnách zákona o důchodovém pojištění. Pojištěnci, kteří předpokládali, že způsob výpočtu důchodu přiznaného po 29. září 2011 bude pro ně nevýhodný, se často rozhodli pro odchod do předčasného starobního důchodu před 30. září 2011, aby využili starší způsob výpočtu důchodu. To vedlo k rekordnímu nárůstu počtu přiznaných předčasných starobních důchodů.

Druhým nejčastějším typem důchodu byl **důchod pro invaliditu** (vč. souběhu s vdovským nebo vdoveckým), ten v roce 2018 pobíralo 421 tis. osob, tj. 6 % obyvatel ve věku 15 až 64 let. Počet invalidních důchodců meziročně klesl o 2,8 tisíce. Zatímco počty příjemců invalidního důchodu I. a II. stupně mírně rostly, počty příjemců invalidního důchodu III. stupně dále klesaly.

Poznámka: Od roku 2010 došlo ke zrušení plných a částečných invalidních důchodů a jejich transformaci na invalidní důchody pro invaliditu I., II. a III. stupně a přeměně invalidních důchodců starších 65 let na důchodce starobní. Pokračovalo snižování počtu žen i mužů pobírajících samostatně vyplácený vdovský nebo vdovecký důchod a snižování počtu sirotčích důchodů. Snižování počtu samostatně vyplácených vdovských a vdoveckých důchodů souvisí s tím, že důchodci využívají možnosti odchodu do předčasného starobního důchodu a také s narůstající nadějí dožití, takže stále častěji ovdoví osoby ve vyšším věku, které v době ovdovění již pobírají starobní důchod.

Počty příjemců samostatně vyplácených **pozůstalostních důchodů (vdovský, vdovecký a sirotčí)** rovněž klesly, celkem o 2,4 tisíce. V roce 2018 pobíralo vdovský, respektive vdovecký důchod (sólo) celkem 27,4 tisíce osob a sirotčí důchod 38 tisíc osob. Z celkového množství vdovských a vdoveckých důchodů pobíraly cca čtyři pětiny ženy, což patřičně koresponduje s nadějí dožití, která je u žen vyšší než u mužů.

Graf 1.3 Plné starobní důchody podle pohlaví – počet důchodců a průměrná výše důchodu v Kč

Pozn.: průměrná výše pouze sólo starobních důchodů, vyplácených samostatně bez souběhu s pozůstalostním důchodem

Zdroj dat: ČSSZ

Průměrná výše starobních důchodů

Průměrná výše vyplácených důchodů je ovlivňována především zvyšováním vyplácených důchodů. Na její růst působí též tzv. generační obměna, jejímž důsledkem je, že průměrná výše vyplácených důchodů by rostla, i kdyby důchody nebyly valorizovány, protože zanikají důchody starších důchodců, které jsou v průměru nižší než důchody nově přiznávané. V zásadě tedy platí, že čím déle jsou důchody vypláceny, tím jsou jejich výše nižší ve vztahu k ostatním důchodům. Tyto rozdíly jsou zapříčiněny mzdovým vývojem, změnami ve způsobu výpočtu nově přiznaných důchodů a valorizacemi důchodů, které existující rozdíly vesměs zvyšují.

V prosinci roku 2018 vzrostla průměrná výše sólo vyplácených plných starobních důchodů meziročně o 5 % (569 Kč) na 12 435 Kč. I když se ženy podílejí větší měrou než muži na celkovém počtu vyplácených starobních důchodů – v roce 2018 to bylo 950,6 tis. žen s plným starobním důchodem vypláceným sólo – jejich průměrná měsíční výše tohoto důchodu je dlouhodobě o téměř pětinu nižší než v případě jejich mužských protějšků.

Relace průměrného starobního důchodu k čisté měsíční mzdě klesá od roku 2013, kdy dosáhla 55,1 %. V roce 2018 se průměrný starobní důchod rovnal polovině průměrné čisté měsíční mzdy. Jinak řečeno v posledních pěti letech mzdy rostou rychleji než starobní důchody.

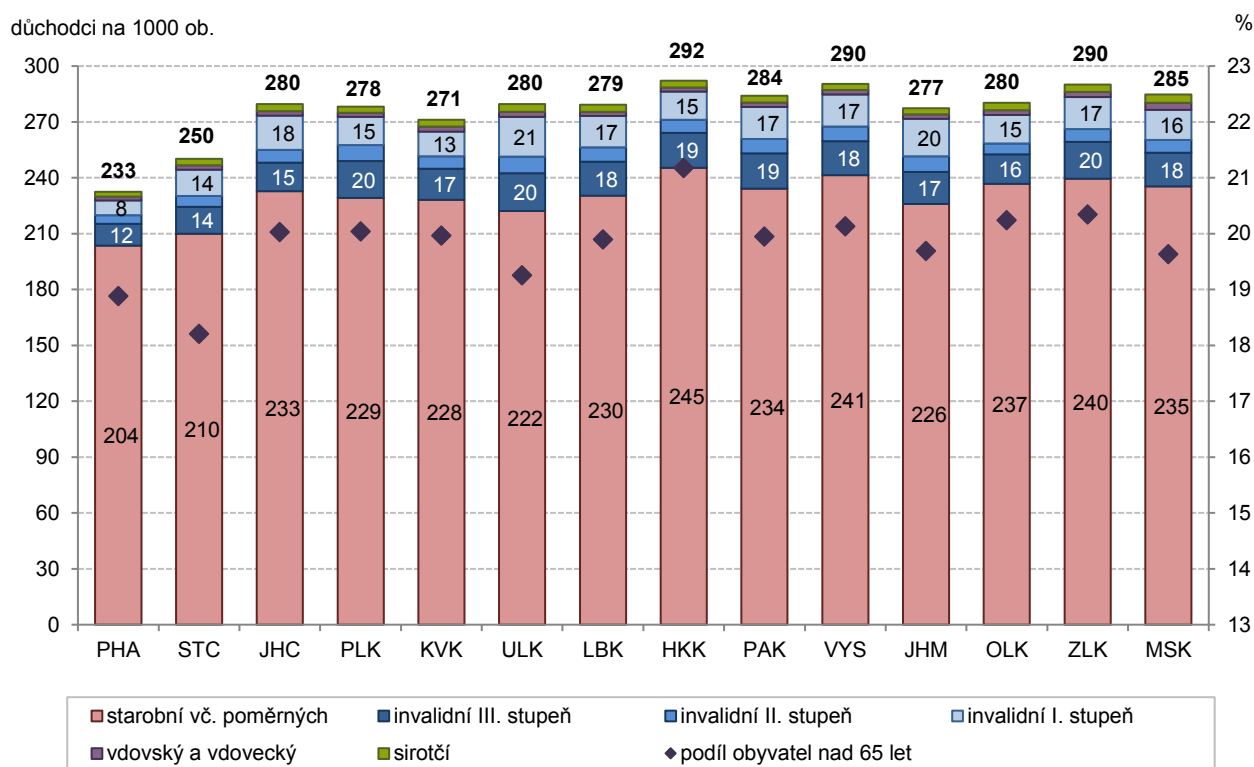
Regionální srovnání

Počty důchodců v jednotlivých krajích jsou z největší části určeny velikostí daného kraje a dále věkovou a pohlavní strukturou jeho obyvatel. Vzhledem k tomu, že starobní důchodci představují drtivou většinu všech příjemců důchodů, je věkové složení kraje nejzásadnější. Nejvyšší podíl příjemců důchodu byl v roce 2018 evidován v Královéhradeckém kraji, kde na 1000 obyvatel připadalo 292 důchodců, z čehož 245 byli starobní důchodci. Tento kraj je zároveň nejstarším krajem České republiky a podíl osob starších 65 let zde ke konci roku 2018 dosahoval 21,2 %. Na opačném konci žebříčku krajů podle podílu důchodců na 1000 obyvatel je hlavní město Praha. Podíl příjemců důchodu zde byl jako v jediném kraji menší než čtvrtina obyvatel, konkrétně 233 důchodců (z toho 204 starobních) na 1000 obyvatel. Hlavní město Praha je v tomto ohledu specifické, jelikož nejnižšího podílu důchodců na počtu obyvatel je zde dosaženo i přes pouze lehce

podprůměrné zastoupení osob nad 65 let (18,9 %). To může být ovlivněno jednak nižšími podíly invalidních důchodců v hlavním městě a také častěji využívanou možností odcházet do starobního důchodu později, než jsou stanovené věkové hranice, a zvyšovat si tak budoucí výši důchodu. V regionu s nejnižším podílem obyvatel nad 65 let (18,2 %), Středočeském kraji, bylo druhé nejnižší zastoupení důchodců v České republice, 252 příjemců důchodu všech druhů na 1000 obyvatel.

V průměru za celou Českou republiku ke konci roku 2018 připadalo na 1000 obyvatel 272 příjemců důchodů, z toho bylo 226 starobních důchodců, 40 invalidních důchodců a 6 příjemců samostatně vyplácených pozůstalostních důchodů (vdovských, vdoveckých a sirotčích).

Graf 1.5 Příjemci důchodů na 1000 obyvatel podle druhu důchodu a krajů a podíl osob nad 65 let v krajích v roce 2018

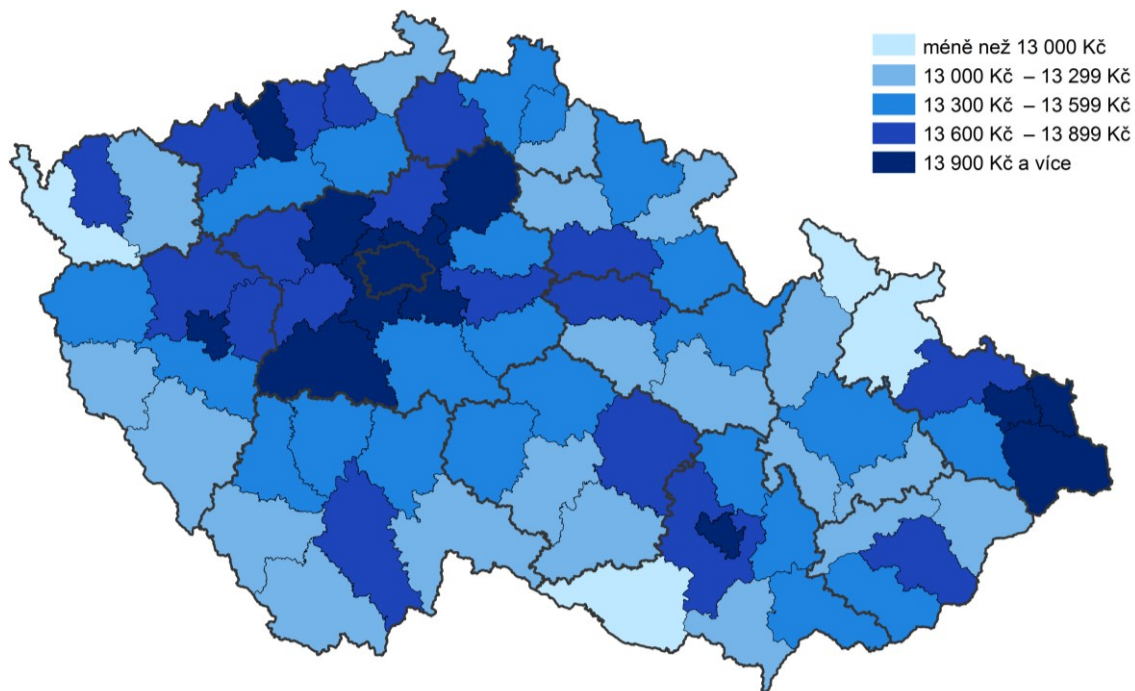

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Průměrná výše starobního důchodu se regionálně liší (viz obr. 1.1 a 1.2), zároveň se také výrazně liší mezi muži a ženami. Pokud se zaměříme na ženy pobírající nejvyšší starobní důchody (např. v Praze, Brně, Plzni a dalších okresech jako např. Hradec Králové, Mladá Boleslav nebo Praha – východ a Praha – Západ), zjistíme, že výše jejich starobního důchodu zdaleka nedosahuje výši starobních důchodů mužů, a to i v regionech, ve kterých mají muži nejnižší starobní důchody v České republice. Nejvyšší starobní důchod pobíraly ženy v roce 2018 v Praze, průměrná výše činila 12 333 Kč, a naopak nejnižší v okrese Karviná (10 431 Kč). V Karviné naopak muži pobírali nejvyšší starobní důchody, průměrná výše činila v roce 2018 15 129 Kč. Nejnižší starobní důchody byly vypláceny v okrese Znojmo, v průměru šlo o částku 12 556 Kč.

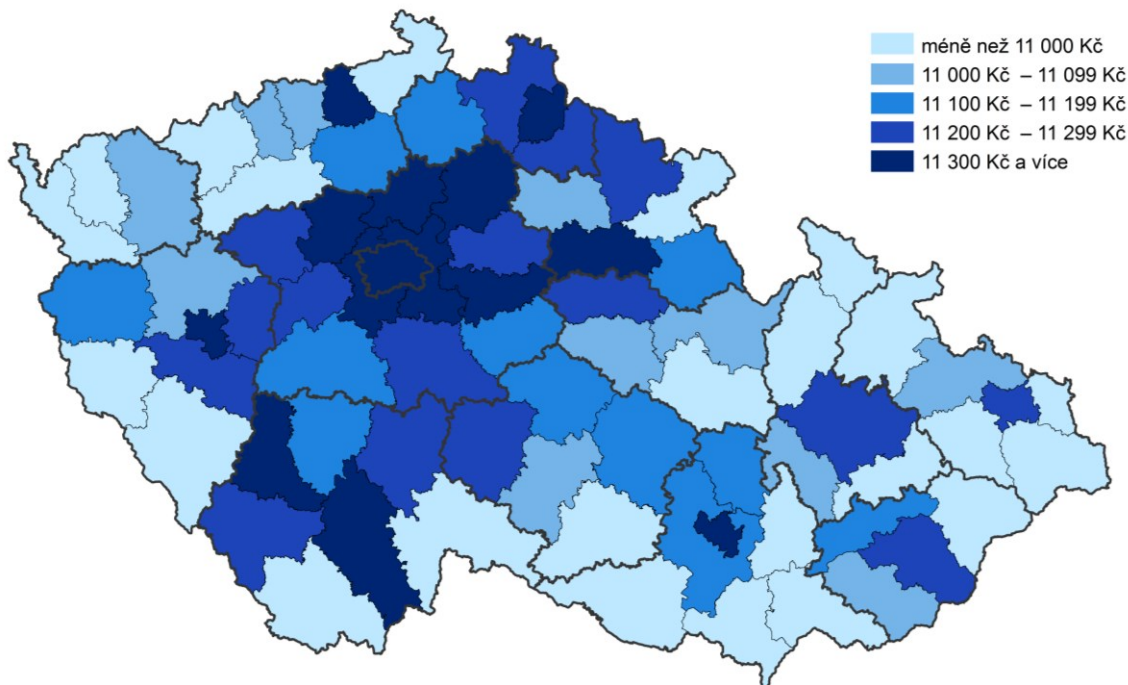

Obr. 1.1 Průměrná výše starobního důchodu, muži, prosinec 2018

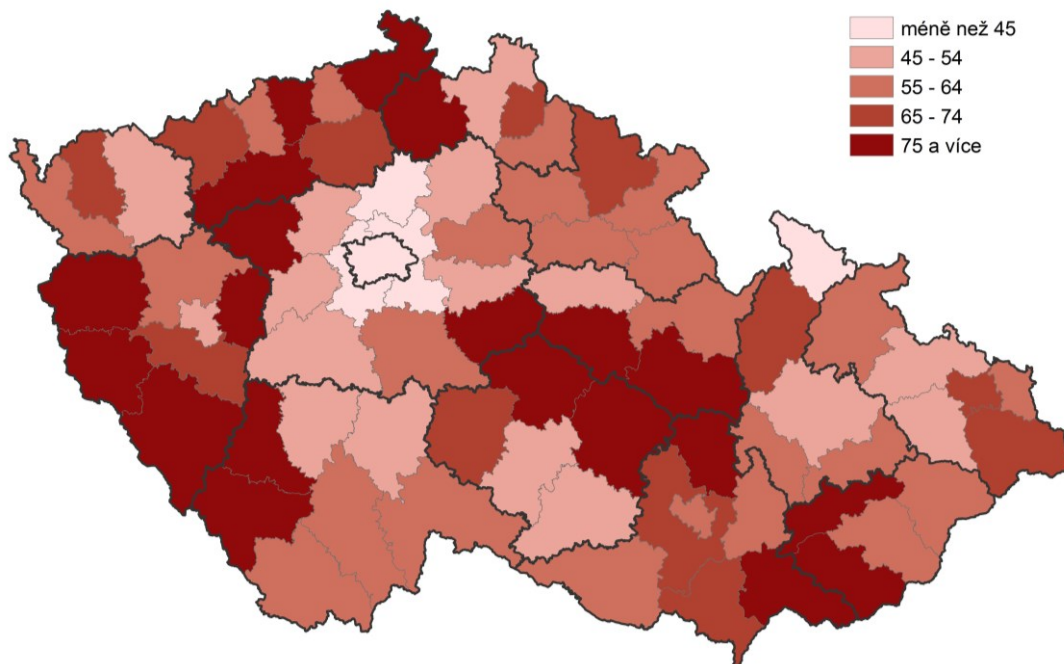
Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Obr. 1.2 Průměrná výše starobního důchodu, ženy, prosinec 2018

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Obr. 1.3 Příjemci invalidního důchodu na 1000 obyvatel ve věku 15–64 let, 2018

Zdroj dat: ČSSZ, ČSÚ

Další informace o důchodovém pojištění jsou dostupné na internetových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) <http://www.mpsv.cz/cs/> nebo na internetových stránkách České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) <http://www.cssz.cz/cz/duchodove-pojisteni/>.